

УДК 323.2(477)

Деревінський В. Ф.,

доктор історичних наук, професор, професор
кафедри політичних наук, Київський національний
університет будівництва і архітектури (Україна, Київ),
vasylidr@ukr.net, orcid.org/0000-0001-5967-2328.

Моделі національної консолідації українського суспільства

Метою статті є визначити найбільш дієву модель консолідації українського суспільства. Методологічною основою дослідження послужив конкретно-історичний, порівняльний та історико-аналітичний методи. Встановлено, що для консолідації необхідно використовувати м'яку модель мультикультуралізму скоректованого до сучасних українських реалій.

Ключові слова: консолідація, нація, мультикультуралізм, етнополітика.

Різноманітні виклики, джерела походження яких знаходяться в середині держави чи за її межами, не становитимуть небезпеки для країни за умови консолідованості суспільства. Залежність національної безпеки від згуртованості громадян є однією з актуальних тем наукового вивчення. Вона перебуває в полі пізнавального аналізу закордонних і українських дослідників. Серед них можна назвати К. Вітман, І. Кресіну, К. Агеєву, Г. Луцишин, Р. Сунто, Ф. Фукуяму та ін. Питання моделей етнонаціональної політики країн піднімають у своїх працях М. Лазарович, В. Нахманович, Дж. Ротшильд, Е. Шилза, Ван ден Берг, Е. Сміт та ін. Цінними для розуміння суті проблеми є праці, в яких піднімаються питання історичного досвіду етнополітики інших країн, наприклад Т. Запорожця тощо.

Метою статті є розкрити важливість консолідаційного процесу для утвердження перспективного проекту розвитку української держави. Актуальність національної консолідації спільноти особливо зростає в існуючих реаліях неоголошеної війни Російської Федерації проти України. Завданням статті є проаналізувати різні моделі національної консолідації суспільства та означити найбільш дієву для реалізації в сучасній етнополітиці української держави.

Залежно від політичного режиму, стратегії державного розвитку, рівня розвитку громадянського суспільства, етнокультурної ситуації в країні тощо обирається певна система інструментарію досягнення цілей етнополітики. Задіюються такі моделі етнополітики як: «плавильного казана», «етнічної мозаїки», «томатного соусу», «салатної миски», «ядра-периферії та внутрішньої колонізації», «етнокультурного нейтралітету», «етнокультурної справедливості» тощо. Всі вони фактично зводяться до того, що держави інтегрують національні меншини не змінюючи їхню етнічну ідентичність, або готові їх інтегрувати за умови їхньої відмови від своєї етнічної ідентичності [1]. Себто постають дві основні моделі етнополітики – асиміляційна та плюралістична.

Асиміляційна модель етнополітики передбачає інтеграцію суспільства шляхом повного зникнення групи меншин незалежно від тривалості їхнього проживання на території якоїсь певної держави.

Впродовж XIX і до початку 60–х рр. XX ст. асиміляційна модель застосовувалась в етнополітичних практиках багатьох європейських країн та держав на інших континентах, включно зі США. В останній

проголошувалося асиміляційне американське кредо, що передбачало націю, яка складається з індивідів, які роблять власний вибір, а не націю, що базується на непорушних етнічних громадах [5, с. 50].

Елементи асиміляційної моделі продовжують існувати у французькій етнополітиці, яка впродовж тривалого часу спрямовувалася на формування етнокультурної однорідності суспільства. У Франції заперечується саме існування етнічних меншин як особливих «національностей» у рамках єдиного народу, належність до якого визначається громадянством. Хоча в кожній людині залишається право виявляти свою індивідуальність (в тому числі культурну, релігійну або етнічну на особистому а не груповому рівні [2, с. 108].

Асиміляційні практики продовжують перебувають в етнополітичному арсеналі різних країн Центральної і Південної Америки, Африки та Азії як способи усунення сепаратизму і трайбалізму. На думку Р. Коршак, асиміляційна модель відіграла свою роль у становленні багатьох сучасних націй, і надалі може використовуватися у м'якому варіанті [7, с. 444].

На фоні піднесення боротьби за національне самовизначення у другій половині XX ст. виявилось очевидним деструктивність асиміляційних практик. Загроза міжетнічних конфліктів змусила уряди різних держав шукати нові моделі етнополітики. В багатьох демократичних країнах вдалося до провадження плюралістичних моделей, що ґрунтувалися на толерантності й пошануванні всіх етнокультурних ідентичностей. Нова модель етнополітики, що отримала назву мультикультуралізму передбачала «інтеграцію без асиміляції», утвердження єдності через різноманіття. Мультикультуралізм постав як особлива форма інтегративної, ліберальної ідеології, через яку поліетнічні та полікультурні національні суспільства реалізують стратегії національного порозуміння та стабільності на принципах рівноправності співіснування різних форм культурного життя [8, с. 19]. Завданням моделі мультикультуралізму є забезпечити консолідацію національної спільноти держави з одночасним збереженням її культурної багатоманітності. На переконання Р. Коршук, «політика мультикультуралізму прагне до органічного поєднання загальнонаціональної ідентичності та етнічних ідентичностей різноманітних груп, що населяють країну» [7, с. 447].

В залежності від історичних традицій, етнокультурних, політичних, соціальних та інших умов різних країн політика мультикультуралізму може мати свої відмінності. Двома її основними виявами є «м'який» (або «слабкий») та «жорсткий» (або «твердий», «сильний») мультикультуралізм. «Жорсткий» мультикультуралізм передбачає відособленість етнокультурних груп і мозаїчність суспільства, домінування інтересів певних етнокультурних груп над інтересами суспільства як цілого; політика «м'якого мультикультуралізму сприяє процесам суспільної інтеграції, підтримує культурну різноманітність, захищає права і створює можливості для збереження самотності етнічних груп паралельно із розвитком загальнонаціональної соціальної культури і збереженням (а в молодих державах – формуванням) парасолько-подібної ідентичності, яка охоплює усіх громадян незалежно від їх етнічного походження [6].

Прихильники мультикультурної політики відзначають її важливість в сенсі недопущення асиміляційного

гноблення слабших етнокультурних груп сильнішими, дієвість як засобу нейтралізації конфліктогенних ситуацій між етносами, здатність забезпечити рівноправність розвитку етнокультур, можливість сприяти росту єдності суспільства тощо. Існують не менш серйозні заперечення проти використання мультикультурної моделі етнополітики. Занепокоєність викликає загроза устійнення етнічної і соціальної відсталості та замкнутості, зміщення акцентування з інтересів особистості на групові інтереси етнопільнот, посилення «мозаїчності», розмивання етнокультурного ядра націй, руйнування громадянського суспільства, деконсолідація спільноти, посилення сепаратизму тощо. Ставиться в приклад Канаду, де політика мультикультуралізму не привела до відмови мешканців Квебеку створити окремих державний організм. Низка державних лідерів, зокрема канцлер Німеччини А. Меркель, прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кеменон, Президент Франції Н. Саркозі, заявили про провал моделі мультикультуралізму в їхніх країнах.

Низка дослідників вважають, що ще рано відкидати мультинаціональну модель етнополітики. Вона придатна до використання за умови врахування низки моментів, що призвели до критичних випадів проти її застосовування. Необхідно забезпечити реалізацію принципу різноманітності, що має автоматично виключати роздільність і сегрегацію. Етнокультурні групи мають взаємодіяти між собою, взаємозбагачуватись, інтегруватись в єдине суспільство, користуватись рівними правами і отримуватись однакових обов'язків перед національною спільнотою держави.

Необхідно збільшити привабливість мультикультуралізму серед представників державотворюючих етносів, унеможливити побоювання щодо розмивання етнокультурного ядра націй. В цьому контексті пропонується забезпечувати багатоманітність не меншин, а культур. На переконання А. Колодій, подібне дозволило б «поширити принцип мультикультуралізму не тільки на національні меншини, але й на домінуючі етноси, які в нових незалежних державах є домінуючими лише номінально і потребують не меншої державної підтримки, ніж меншинні групи. Така модифікація доктрини зробила б її привабливою для етнокультурної більшості і її речників, а отже, й перспективнішою, а також мінімізувала б загрозу розмивання етнокультурного ядра націй і послаблення внаслідок цього національної єдності і державної міцності» [6].

На переконання багатьох дослідників, громадянські нації в основному утворюються навколо етнокультурного ядра. Д. Александер називає його «серцевинною», якою в державі виступають заголовні або титульні етноси. Подібним чином поставали європейські нації, американська, австралійська та ін. В останніх солідаризуючими групами виступали англосакси, у країнах Південної Америки національна консолідація відбувається навколо метисових іспаномовних спільнот.

У стратегії національної ідентичності, поданий у звіті Програми розвитку ООН акцентується на формуванні національних спільнот держав на основі етнокультурного ядра. Зокрема, рекомендується запровадження єдиної офіційної мови як державної з її обов'язковим використанням в адмініструванні, державному управлінні, війську, у системі вищої освіти

тощо; створення націоналізованої системи обов'язкової освіти на основі стандартних планів, у центрі яких мова, література історія домінуючої групи; впровадження мови і культури домінуючої групи у державних ЗМІ та інші культурні інституції; загальнонаціональної символіки (свята, герої, топоніми тощо).

На основі культури титульного етносу формується національна культура спільноти держави. Без загальнонаціональної культури (культурну серцевину якої становлять здобутки домінуючої етнічної групи) не може виникнути громадянська нація, що передбачає як політичні (територіальні), так і соціокультурні об'єднавчі інтегративи. В. Кимлічка означає таку спільну культуру соціальною, що складається зі спільної мови (кількомовні нації є нечисленними), спільних цінностей, спільних цілей та інтересів, спільних історичної пам'яті, спільних правових і соціальних засад, державної символіки тощо. На думку А. Колодій, без етнокультурної серцевини немає нації (ні етнічної, ні політичної, ні громадянської), а без нації немає належного рівня єдності народу та інтегрованості суспільства, тому процес державотворення залежить від успіху національної консолідації, зміцнення позицій заголовної нації та її культури [5, с. 19].

Важливе значення для успіху національної консолідації держави відіграє ретельно сформована концепція етнополітики, яка має вибудовуватись з врахуванням утвердження загальнонаціональної ідентичності та надання можливостей для плекання ідентичності етнічних груп. Належним чином реалізована етнополітика сприятиме формуванню української громадянської нації, постання якої свідчитиме про життєздатність українського державного проекту. Необхідно погодитись з А. Колодій, що творити українську громадянську націю потрібно навколо українського заголовного етносу через формування подвійної національної ідентичності (етнічної та територіальної) [5, с. 24]. Враховуючи недостатній рівень існуючої територіальної ідентичності українських громадян М. Степико вважає, що саме українська етнокультурна «серцевина» спроможна прискорити процеси формування громадянської нації [10, с. 29].

Відкидання етнокультурного ядра з концепції конструювання української національної спільноти негативно позначиться на інтеграції суспільства. Свідченням цьому є події в Криму і на Донбасі. Автори національної доповіді за 2017 р. «Україна: шлях до консолідації» відзначають, що «етнічний вимір ціннісних конфліктів зумовлений стереотипом етноісторичної та політичної думки щодо розуміння української громадянської нації як поліетнічного феномену, без врахування її етнічного ядра, яке становить національну більшість – етнічних автохтонів-українців (77% населення за переписом 2001 р.) [11, с. 104]. Проте, що громадянська нація не може не бути етнічно маркованою твердить О. Майборода, який вимагає від державної етнонаціональної політики особливої уваги до «ідентичності титульного етносу, відмови від ідеалізованої національної конструкції. У якій він не є центральною ланкою, а лише однією з багатьох, тим більше, що поліетнічна українська нація залишається перспективною, а моноетнічна є принаймні поки що реальністю» [9, с. 8].

Комплекс різноманітних факторів. Серед яких можна відмітити різноманітні здобутки українців у спорті та економіці, переможні дві революції, незмінно впливає на відродження власної ідентичності етнічних українців. Останні події також прискорюють формування загальноукраїнської (територіальної) ідентичності серед національних меншин, які інтегруються в загальнодержавні процеси. Зростають проукраїнські та проєвропейські настрої. Як зауважують соціологи, відкривається «вікно можливостей» національної інтеграції спільноти держави. Себто інтегративною основою виступає українська етнокультурна, яка нанизує політичні, соціально-економічні, духовно-моральні, мотиваційні смисли.

Зважаючи на особливості сучасного націо- та державотворення найбільш оптимальною до умов та часу буде етнополітична модель м'якого мультікультуралізму, що передбачає існування соціетальної культури державотворчого етносу зі збереженням багатоманітності культур етнічних груп. На переконання А. Колодій, інтегративний мультікультуралізм, що «злагоджує суперечності і сприяє порозумінню, що визнає актуальність для молодих національних держав перевіреного принципу: одна держава – одна домінуюча соціетальна культура, може бути прийнятним як орієнтир етнополітики для посткомуністичних суспільств, у тому числі й України, які змушені поєднувати завдання модерної і постмодерної епох» [3, с. 7].

З врахуванням стратегічних завдань національної консолідації спільноти держави модель політики мультікультуралізму в Україні повинна забезпечити витворення спільної соціетальної культури основаній на спільній державній мові, спільних духовних цінностях, спільній історичній пам'яті, спільних інтересах, спільному проєкті майбутнього зі забезпеченням етнокультурної багатоманітності країни.

Підсумовуючи зазначимо, що українська етнонація перебуває в стані незавершеної національної інтеграції. З відновленням незалежності постало завдання завершити консолідацію етнічної нації і сформувати громадянську націю. На даний момент можна констатувати певні зрушення в цьому процесі – зростання національної свідомості етнічних українців, формування територіальної ідентичності українського суспільства. Надалі необхідно систематизувати заходи щодо консолідації української національної спільноти держави навколо домінуючої української етнокультурної «серцевини» з врахуванням збереження етнокультурної різноманітності. Для реалізації цієї стратегії можна використовувати м'яку модель інтегруючого мультікультуралізму, скоректованого до реалій українського націо- та державотворення. Подальше дослідження цього питання сприятиме виробленню концептуальних засад українського варіанту етнонаціональної моделі мультікультуралізму.

Список використаних джерел

1. Андріяш, ВІ., 2013. 'Субсидіарна модель етнополітики в Україні', *Державне управління: удосконалення та розвиток*, [online] 6. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_8. [Дата звернення 28 серпня 2018].
2. Запорожець, ТВ., 2010. 'Історичний досвід етнополітики зарубіжних країн', *Економіка та держава*, 6, с.106–113.
3. Колодій, А., 2008. 'Американська доктрина мультікультуралізму і етнонаціональний розвиток України', *Агора*, 6, с.5–14.

4. Колодій, А., 1998. 'Громадянське суспільство як основа міжетнічної толерантності', *Українські варіанти*, 3, с.49–52.

5. Колодій, А., 2004. 'До питання про сутність, шляхи і стадії формування громадянської нації в Україні', *Народознавчі зошити*, 5–6, с.12–25.

6. Колодій, А., 2011. 'Доктрина мультікультуралізму: перспективи модифікації у нових державах із неконсолідованими націями', *Демократичне врядування*, [online] 8. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_4. [Дата звернення 28 серпня 2018].

7. Коршук, РМ., 2010. 'Моделі етнополітики', *Гілея*, 40, с.442–449.

8. Куропятник, АІ., 2000. 'Мультікультуралізм: проблеми соціальної стабільності поліетнічних обществ', СПб: *Ізд-во С.-Петербур. гос. ун-та*.

9. Майборода, ОМ., 2013. 'Проблеми і перспективи національного конструювання в сучасній Україні', *Наукові записки ІПЕНД*, 4(66), с.4–13.

10. Розумний, ММ. ред., 2012. 'Українська політична нація: проблеми становлення: зб. наук. ст'. К.: *НІСД*.

11. 'Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь', 2017. К.: *НАН України*.

References

1. Andriiash, VI., 2013. 'Subsidiarna model etnopolityky v Ukraini (Subsidiary model of ethnopolitics in Ukraine)', *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [online] 6. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_8. [Data zvernennia 28 serpnia 2018].

2. Zaporozhets, TV., 2010. 'Istorychnyi dosvid etnopolityky zarubizhnykh krain (Historical experience of ethnopolitics of foreign countries)', *Ekonomika ta derzhava*, 6, s.106–113.

3. Kolodii, A., 1998. 'Gromadianske suspilstvo yak osnova mizhnetnichnoi tolerantnosti (Civil society as the basis of interethnic tolerance)', *Ukrainski varianty*, 3, s.49–52.

4. Kolodii, A., 2008. 'Amerykanska doktryna multykulturalizmu I etnonacionalnyi rozvytok Ukrainy (American doctrine of multiculturalism and ethno-national development of Ukraine)', *Agora*, 6, s.5–14.

5. Kolodii, A., 2004. 'Do pytanii pro sutnist, shliakhy i stadii formuvannia gromadianskoi natsii v Ukraini (On the essence, ways and stage of the formation of a civilian nation in Ukraine)', *Narodoznavchi zoshyty*, 5–6, s.12–25.

6. Kolodii, A., 2011. 'Doktryna multykulturalizmu: perspektyvy modyfikatsii u novykh derzhavakh iz nekonsolidovanyimi natsiiamy (The doctrine of multiculturalism: perspectives of modification in the new states with unconsolidated nations)', *Demokratychnе vriadyvannia*, [online] 8. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_4. [Data zvernennia 28 serpnia 2018].

7. Korshuk, RM., 2010. 'Modeli etnopolityky (Models of ethnopolitics)', *Gileia*, 40, s.442–449.

8. Kuropiatnyk, AI., 2000. 'Multykulturalizm: problemy socialnoi stabilnosti polietnicheskikh obshchestv (Multiculturalism: Problems of Social Stability of Polyethnic Societies)', SPb: *Izd-vo S.-Peterb. gos. un-ta*.

9. Maiboroda, OM., 2013. 'Problemy I perspektyvy nacionalnogo konstrouyvanii v suchasni Ukraini (Problems and perspectives of national design in modern Ukraine)', *Naukovi zapysky IPEND*, 4(66), s.4–13.

10. Rozumnyi, MM. red., 2012. 'Ukrainska politychna natsiia: problemy stanovleniia: zb. nauk. st. (Ukrainian political nation: problems of becoming)', K.: *NISD*.

11. 'Ukraina: shliakh do konsolidatsii suspilstva: nacionalna dopovid (Ukraine: The Way to Consolidate a Society: A National Report)', 2017. K.: *NAN Ukrainy*.

Derevinsky V. F., Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Political Sciences, Kyiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kyiv), vasyldr@ukr.net, orcid.org/0000-0001-5967-2328.

Models of national consolidation of Ukrainian society

The purpose of the article is to determine the most effective model of consolidation of Ukrainian society. The methodological basis of study served a concrete historical, comparative, historical and analytical methods. It is established that for consolidation it is necessary to use a soft model of multiculturalism, adjusted to modern Ukrainian realities.

Keywords: consolidation, nation, multiculturalism, ethnopolitics.
